

19.52x28.17	1/3	עמוד 24	נ פ ש י ם	16/06/2023	86531647-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

למה הוראי"ה נתנו לא "הלך בטלז"?

בנין ישיבת טלז

קריית טלז-סטון תהיה עיר תאומה של טלז בליטא. איך זה קשור לבחירות לרבנות הראשית לישראל ולפרשת השבוע? // כתיבה וצילום: יעקב מאור

ברית ערים תאומות בין קריית טלז סטון (קריית יערים) בהרי ירושלים ובין עיריית טלז (Telšiai) בליטא הולכת ונרקמת בימים אלה וזה נוגע גם לנו. לא רק לתושבי המקומות האלה.

שלוש הישיבות החשובות ביותר בעולם בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20

היו פוניבז', סלבודקה וטלז. בעולם הישיבות היתה טלז כמו טְסֶלָה בעולם המכונות כיום העיר טלז שוכנת בצפון מערב ליטא במרחק כ-280 ק"מ מוילנה. בשנת 1884 עברה הישיבה למבנה מרשים שתמונתו בראש עמוד זה.

בשנת 1903 הזמין ראש הישיבה, הרב יצחק בלוך, את הרב אברהם יצחק הכהן קוק לשמש המשגיח הרוחני בישיבה. הרב קוק מגיע לראות את הישיבה ולבחון את תלמידיה. הוא

מתרשם לטובה מתלמידי הישיבה המשקיעים בלימוד תורה ובעבודת השם. הוא מתאהב באווירת הלימוד, ומרגיש "אני נשאר הלילה פה, על הגבעה הזו".

הרב קוק רוצה לקבל על עצמו את תפקיד המשגיח, ומתייעץ עם חותנו הרב האדר"ת, שהיה אז רבה של ירושלים (אחרי שהיה הרב של פוניבז'). האדרת מציע לרב קוק את תפקיד הרב של יפו, אך הרב קוק מעדיף להשאר בטלז. האדרת שולח אליו רבנים וחברים מליטא ומפולין לנסות לשכנעו. אחד מהם היה הרב יואל משה סלומון, שרובנו מכירים מהשיר של יורם טהרלב, ואילו הרב קוק הכיר אותו מהתקופה שלמדו יחד בצעירותם בישיבת וולוז'ין. הוא נשלח מפ"ת לטלז במיוחד לצורך זה. ואכן הרב קוק משתכנע, ועולה לארץ ישראל. והשאר... היסטוריה.

כעת, הבה נדמיין איך היו נראים כיום הציונות הדתית והחברה הישראלית, אילו היה הרב קוק נשאר בטלז?

כמו שהרצל נחשב חוזה המדינה, כך הרב קוק נחשב חוזה הציונות הדתית. הרב הניח את המסד הרעיוני לציונות דתית של דורנו. הוא הקים את מוסד הרבנות הראשית, שכיום נמצא בכותרות בגלל הבחירות לרבנים הראשיים. הרב קוק הקים את "הישיבה המרכזית" (שנקראת כיום "מרכז הרב"), והורה לתלמידו, הרב משה צבי נריה, להקים ישיבות ואולפנות בני עקיבא. אילו היה הרב מעדיף את טלז על יפו, ייתכן שכיום רובנו היינו חרדים או פורקי עול מצוות. לפיכך, ביקור בטלז הוא גם מעין

מבט מבנים על אולם בית המדרש

19.41x28.24	2/3	עמוד 25	נ פ ש י ם	16/06/2023	86531648-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

גלעד האחדות עם היהדות והנצרות בכיכר בעיר

כיכר המרכזית של טולז

בסוף המאה ה-19 התחלקו יהודי טולז לשתי קבוצות 'גורדון'. מחד, ראש הישיבה רבי אליעזר גורדון, שהנהיג את הציבור החרדי. מאידך, המשורר יהודה ליב גורדון (יל"ג) בראש המשכילים, שחיבר שירים תנכיים רבים. יל"ג היה מורה בגימנסיה "יבנה" בטולז, והיו לו מחלוקות עם הרבנים. בשירו 'הקיצה עמי' הוא כתב גם שורה: "הִיָּה אָדָם בְּצִאתָּ וְיְהוּדֵי בְּאֵהָלָךְ". משפט זה הפך לסיסמה של תנועת ההשכלה.

הרבנים השיבו מאבק במשכילים. אחד הוויכוחים העוקצניים הינו אקטואלי לפרשת השבוע שלנו 'קורח'. בעיתון החרדי 'כבוד הלכנון' פרסמו שיר שמשווה את טענות יל"ג ועדתו לטענות של קורח ועדתו,

"טיול שורשים" עבורנו.

את סיורנו בטולז כדאי להתחיל בכיכר המרכזית. יש שם מגדל לבן בגובה כ-3 קומות, שבראשו שעון. לרגליו קוביית אבן בגודל שרפרף, שעל אחת מפאותיה חקוק גם מגן דוד. היא מסמלת את אחדות העיר עם הנצרות והיהדות. בהמשך יש שולחן תבליט ברונזה של בתי העיר בתקופות קודמות, וגלובוס מנחושת שמציג את טולז במרכז העולם.

נחצה את הכביש, ונתקדם במעלה הרחוב הראשי Turgaus. בתים אחדים אחרי הכיכר יש פניה ימינה לסמטה צרה. זהו "שער הגטו". השער כבר לא קיים, אבל על הקיר מימין יש שלט הנצחה שבו כתוב בליטאית "מכאן נלקחו למוות 1,400 תושבים יהודים של טולז".

במרכז הגטו ניצב בניין הישיבה ששחזרו הסתיים לפני שבועות אחדים. הוא בנוי אבני בריק אדומות, עם משקופי חלונות לבנים. הקיר היפה בחזית הוא קיר המזרח, והכניסה היא מאחור. כשנכנסים לאולם בית המדרש רואים אולם מואר ומרווח מאוד. את הגומחה שבה היה ארון הקודש מכסה כיום מסך פלזמה ענק. גברשת גדולה נתלתה מעל מקום הבימה ושולחן הקריאה בתורה (ברחוב 11 Izdines).

בטולז אין כיום יהודים, לפיכך מבנה הישיבה מיועד לשמש אולם קונצרטים והרצאות, ומוזיאון לאבני ענבר. שולחנות תצוגה כבר הוצבו שם, אך בביקורי שם לפני פסח הם היו עדיין ריקים. לעומת זאת, בחדרון מימין לכניסה ישנו "חדר התורות" שבו ויטרינות ובתוכן ספרי תורה פתוחים, וגם ארון זכוכית שבתוכו כתרי תורה, פמוטים לשבת, אצבע לקריאה, וכדומה.

כשנכנסנו עם קבוצה של 'טיולי גשר' לבית המדרש המשופץ, החל נגן הקלרינט אליעזר רוזנפלד לנגן את הניגון הכי מתאים: "בנה ביתך כבתחילה". עקיבא סלע הסביר את המשמעות הערכית של המקום. חשנו אוירת קודש של "המקום אשר אתה עומד עליו, אדמת קודש הוא". לא השלתי נעליי, אבל הרגשתי רעד ברגליים מרוב התרגשות. רוב הגברים בקבוצה יצאו בריקוד, ועובדות המוזיאון יצאו מחדריהן וצפו נדהמות ב"מיסה היהודית" שערכנו.

השילוט במוזיאון הוא רק בליטאית. המנהלת, אינגרה וייטיקונה, הבטיחה לי להוסיף שלטי הסבר גם באנגלית ובעברית, ולקבוע מזוזה בכניסה.

כשפלו הרוסים לליטא ב-1940 החרמו את בניין הישיבה לצורך בית חולים צבאי. כשהגיעו הנאצים ב-1941, הם לא ידעו שהבניין היה יהודי, ולכן הוא שרד את השואה. בין בוגרי הישיבה הידועים היו השר זרח ורהפטיג (חותם מגילת העצמאות) וח"כ אברהם מלמד (שניהם אנשי מפד"ל), השר בן ציון דינור וח"כ אברהם הרצפלד (מפא"י), הרב מאיר בר אילן, עזריאל קרליבך (מייסד עיתון מעריב) ואחרים.

19.38x28.14	3/3	עמוד 26	נ פ ש י ם	16/06/2023	86531649-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

מצבת הרב בלוך ואשתו

המבנה שהיה בית הכנסת לנשים בלבד, עם חזניות וקוראות בתורה

לבניית בתיים ושבילים בנינות בתיים. בשנים האחרונות החלה העיריה להחרים מצבות שנגנבו, אבל לא ידעו לאן להחזירן, לכן הניחו אותן ליד הכניסה.

אחת מהמצבות השדודות שנמצאו היתה של הרב יוסף יהודה בלוך, שהיה רב העיר האחרון לפני השואה. המצבות שלו ושל אשתו הועמדו מחדש במקומן המקורי המשוער, ויהודים באים להתפלל על קברם.

למרות הדומיננטיות של הציבור החרדי בטלז, לאחר מלחמת העולם הראשונה פעלו שם גם תנועות ציוניות, ביניהן המזרחי וביתר. גם הרצל ביקר ונאם בטלז בפני קהל גדול. מול הכניסה לבית הקברות עומד בניין לבן ששימש סמינר למורים בעברית. היו בטלז גם מחנות הכשרה לחלוצים. אחד מהם היה של חלוצים דתיים, ונקרא "הכשרה אָדוק". חלק ממייסדי הקיבוצים אפיקים, דפנה, גבעת ברנר, ויגור היו חלוצים מטלז.

כשאספו הגרמנים את תושבי הגטו לאתר הרצח ביער ריינאָי, רצחו גם את בחורי הישיבה שנשארו בעיר. רק 16 מהם ניצלו. כמחציתם עברו לאמריקה לעיר קליבלנד באוהיו, והקימו שם מחדש ישיבה שקראו לה "טלז".

בשלהי המאה הקודמת החליט ראש הישיבה, הרב אליעזר סורוצקין, להעביר את ישיבת טלז לא"י. לצורך זה רכש פטרוני הישיבה, אירוינג סטון, שטח של 600 דונם בהרי ירושלים ליד אבו-גוש, והמקום נקרא "קריית טלז סטון". בכך זכו לקיים את הפסוק מהתנ"ך: "וַיִּשְׁלַח מִלְאָכִים אֶל יוֹשְׁבֵי קְרִית יְעָרִים לֵאמֹר: הֲשִׁיבו פְּלִשְׁתִּים אֶת אֶרֶץ הַשָּׁמַיִם, רְדוּ הָעֵלֹו אוֹתוֹ אֲלֵיכֶם" (שמואל א' ו/כא).

יבורכו יאיר אשר ועקיבא סלע מחברת 'טיולי גשר' שהוסיפו את העיר טלז למסלול טיולי מורשת יהודית בליטא, בזכות הרב קוק. כי בסוף, מה שהרב קוק עשה בירושלים ולא עשה בטלז, השפיע על ההיסטוריה היהודית והיכה הדים יותר ממה שכן עשו רבני טלז.

הכותב הוא מדיריך טיולים בחו"ל ובעל הבלוג 'ותוליכנו לשלום'

לנשים ולילדים. את הגברים הובילו לחורשת ריינאָי בגדה שממול. שם הורו לגברים לחפור בורות, ורצחו אותם.

את הנשים והילדים ההמומים שחררו לבתיים. כשהגיעו הנשים לגטו מצאו שבתיהן נבזזו בינתיים. כ-500 מהנשים המשיכו לחיות בגטו עם ילדיהם. הנשים בגטו חיזקו זו את זו, והפעילו גמ"חים וצדקה. הן הקימו מועצה לניהול הגטו, והפעילו מחדש את מוסדות הקהילה ובתי הספר. חלק מהיומנים ומהפרוטוקולים של מועצת הגטו נשמרו, ומצטיירת מהם תמונת חיים מצמררת. למשל, כתוב שם שנשים יפות אינן מעזות לצאת מפתח ביתן מחשש מבריונים גויים שהסתובבו בגטו לצורך ביזה ואונס.

מקצת הנשים יצאו לעבודה בקטיף תפוחי אדמה אצל איכרים מחוץ לגטו. בתקופת חג החנוכה נגמרה עונת תפוחי האדמה, ואז הגרמנים הובילו את נשות הגטו אל שפת האגם הסמוך, שם ירו בהן למוות והשליכו גופותיהן לתוך המים. בסוף, רק 64 נשים מהגטו שרדו את השואה.

בביקורי הראשון בטלז סיפר לי תושב מקומי כי בימי ילדותו בשנות ה-50 חדלו המקומיים מלטבול באגם למשך שנים רבות, בגלל זכרון מראות הגופות שצפו בו, ובגלל זכרון הגוון של המים שהיה אדום מדם יהודים. בחורשת ריינאָי יש אנדרטה לזכר 800 היהודים שנרצחו כאן.

אחד המקומות המעניינים ששרדו מהגטו הוא צריף העץ הצהוב ברחוב Telse 5. כאן פעל "בית הכנסת של האומנים". אחרי הטבח בגברים, בבית כנסת זה שימשו נשים בכל התפקידים - חזניות, בעלות קריאה, גבאיות וכדומה. שאלות הלכתיות הן העבירו בפתקים לרב בלוך שהסתתר מחוץ לגטו במרתף של גוי. מבנה ביהכ"ס נרכש ב-1990 ושופץ, וכיום הוא משמש חנות חומרי בניין ורהיטים.

בהמשך, נוסעים אל בית העלמין היהודי ברחוב Stoties. אחרי השואה התרוקנה טלז מיהודים. בבית הקברות היהודי ניצבו בצפיפות מצבות רבות, אך כיום הן מרווחות יותר. זאת בגלל שהליטאים גנבו את המצבות

והשיר מסתיים בסרקזם:
**"קֹוֹחַ אֲבִיהֶם דָּבַר מְכַבְּשִׁים,
 וּבְנוֹ בְכוֹרוֹ מְכַבְּרִים אֲבוֹסִים.
 אֲרֹץ, אֲרֹץ, רֵאִי זֶה לְפָנֶיךָ.
 פְּתַחֵי פִיךָ, וַיָּבֹא גַם הוּא בְמַעֲיָךְ."**

הגטו הנשי

אנו ממשיכים לטייל בגטו. הרבה בתיים ישנים חד קומתיים קטנים מאוד, שמזכירים את בתי הסוכנות הישנים במושבי הפועמ"ז, רק יותר צפופים וקרובים זה לזה. אנו פוסעים ביניהם, ומדמיינים ילדים חובשי כיפות, עם פאות וציציות, מתרוצצים בסמטאות האלה. אחדות מהסימטאות אינן מרוצפות. כשסיפחו הרוסים את ליטא, ריכזו בשכונה זו את כל יהודי העיר והפכוה לגטו, והקיפוה בגדר עם שומרים ליטאים.

הגטו גובל בשפת אגם מְסֶטִיס, שבו גם אתר רחצה וטיילת עם פארק שעשועים. 3 ימים לאחר שנכנסו הנאצים ביוני 1941, הם ועוזריהם הפשיסטים ריכזו את יהודי הגטו על חופי האגם. שם הפרידו בין הגברים

כיכר המרכזית של טלז